

התנועה העברית באמריקה בעשור הראשון לקיומה (1916-1926): חזיונות אידיאולוגיים מול אתגרי המציאות - תרבות או חינוך

מוקדש לזיכרם הברוך של שניים
מראשוני 'הנוער העברי', חיים ליף
וגבריאל פרייל, שהלכו לעולמם.

מאז היווסדה של ההסתדרות העברית באמריקה בשנת 1916 כתנועה ארצית אשר הקימה מיסגרת כללית לחוגים ולאגודות עבריות שהיו קיימים באמריקה מזה כבר, זכתה התנועה לאידיאולוגים והוגי-דעות שעיצבו את עולמה הרוחני של התנועה העברית. הם שירטטו תוכניות-מיתאר אוטופיות לפעולתה התרבותית ובמידה רבה ביטאו את שאיפותיהם של שוחרי התרבות העברית להקים מהות תרבותית עברית בארץ זו, ולקדם את החינוך העברי באמריקה.

קברניטי התנועה העברית הביעו עמדת-יסוד באשר לדרכה של התנועה החדשה: הם טענו בחום, שהמציאות היהודית האמריקאית שונה מן המציאות שהייתה קיימת באירופה, ושעל כן יש להתמודד עם בעיות שונות ונסיבות שונות. משום כך הגיעו לידי מסקנה, שהתנאים התרבותיים והרוחניים החדשים מעמידים לפני המימסד התרבותי העברי משימות לאומיות ויהודיות מיוחדות, שלא היו קיימות בצורתן זו לפני יהדות אירופה. הם סברו, כי עליהם לחשל את הלאום היהודי באמריקה למול נחשול הטמיעה, העם-ארצות והחומרנות שפשו בו, ולתרום לביצור החינוך העברי ברמותיו השונות.

קביעה זו הגבירה את תחושת השליחות שקיבלו על עצמם ואת ההכרה, שעליהם להמשיך את שלשלת הדורות, ולשאת עימם את ניכסי-צאן-ברזל הרוחניים של התרבות העברית בבואם אל העולם החדש. במידה רבה ניסו להמשיך את מסורת התרבות העברית שחוו אותה, כל אחד על פי דרכו, באירופה.

סופרים, אנשי-רוח, מחנכים ועסקני-תרבות השתתפו בדיונים על דמותה התרבותית והרוחנית של התנועה החדשה. הנושא הועלה לדיון במיוחד בוועידותיה של ההסתדרות העברית והמשיך להעסיק את טובי ההוגים והפעילים לאורך שנים רבות. במאמריהם הפרוגרמאטיים ובדיוניהם הפולמוסיים סייעו בעיצוב דמות-דיוקנה האידיאולוגי של ההסתדרות העברית במשך עשר השנים הראשונות - העומדות לדיון בחיבור זה - ואל נכון גם אחר כך.

חיבור זה הוא חלק ממחקר מקיף יותר על תולדות התנועה העברית באמריקה, שאני שוקד על הכנתו. במיסגרת מצומצמת זו נשתדל להצביע על כמה מן הנטיות האידיאולוגיות, שאיפיינו את דרכה של התנועה בעשור הראשון לקיומה בהפצת העברית ובהעמקת החינוך העברי, ותירגומן לשפת המציאות. בעיקר נעמוד על הלכי-הרוח והמתחים בין שתי המגמות שהתרוצצו בהסתדרות העברית; בין המגמה שציידה בהקצאת המשאבים והמאמצים לפעילות התרבות, ובין זו שתבעה להתרכז בתחום החינוך העברי.

כבר בהודעה הפומבית על הקמת ההסתדרות העברית, שנדפסה במדור 'התנועה הלאומית' בהתורן, השבועון העברי בעריכת י.ד. ברקוביץ, ב-2 ביוני 1916,¹ נמסרה תמצית פרוגרממה, שבה הותוותה תוכנית לשינוי מהותי באופי הפעילות של התנועה העברית המאוחדת. לא היה בכוונת היוזמים להסתפק בפעולות מקומיות מוגבלות, שהצטמצמו לדיבור עברי ולנשפים, כפעילות האגודות הקיימות כבר, אלא לחתור למשימה נרחבת יותר, ומקיפה הרבה יותר; דהיינו: להפיץ את התרבות העברית, הלשון והסיפורות, את החינוך העברי, ולהגשים את האידיאולוגיה העברית - מושג שעדיין התלבטו בהגדרתו, ועוד יותר מכך בתירגומו לשפת המעשה - "בין שדרות העם הרחבות".

מלכתחילה הסתמנה השאיפה לפרוץ דרך חדשה ולהתוות מטרה רבת-מעוף ותעוזה, אוטופית במידה לא מעטה. אחת המגמות המוצהרות של ההסתדרות העברית הייתה לפעול בתחומי החינוך העברי לא רק מבחינה עיונית אלא באופן מעשי ומידי. ההסתדרות העברית הודיעה, כי "תכנית ההסתדרות כוללת גם את עבודת ה ח נ ו ך ה ע ב ר י" ובמיסגרת התוכנית נכללו "יסוד בתי-ספר, גני-ילדים, ובתי-ספר למורים, שעורי-ערב לגדולים, תמיכה בבתי-הספר העברים המעולים, ארגון התלמידים והתלמידות של מוסדות-החנך ועוד".²

המעשה החינוכי עמד בראש מעייניהם של היוזמים, בהיותם, רובם

ככולם, מחנכים. ביניהם היו: קלמן ווייטמאן, י.ז. פרישברג, וצבי שארפשטיין. ניכרת הייתה השאיפה להרחבת הפעולה ל"כל ענפי החיים החברתיים היהודיים" באמצעות "השתתפות אקטיבית בהם". על-פי עדותה, הצליחה ההסתדרות, עד פירסום ההודעה על התארגנותה, לגייס שש או שבע אגודות עבריות בניו-יורק כבסיס לתנועה העברית. וביניהן היו שלוש אגודות מורים.³ מאז ומתמיד היו המורים העבריים פעילים בהסתדרות העברית. תשעה מחברי הוועד הפועל המצומצם של ההסתדרות העברית בתקופתה הראשונה היו נציגי האגודות העבריות הקיימות ורובם ככולם היו מחנכים עבריים, מורים ומנהלים, וביניהם, קלמן ווייטמאן, י.ז. פרישברג, ש. שפירא, וצבי שארפשטיין. לימים עתידים אישים אלה להתפרסם כראשי המחנכים העבריים באמריקה, כסופרים ופעילים בתנועה העברית. צבי שארפשטיין יפרסם ספרי חינוך רבים ועתיד להיות פרופיסור לחינוך בבית-המידרש למורים שליד בית-המידרש לרבנים באמריקה.

העניין בחינוך העברי מצא ביטוי במיכתב של קלמן ווייטמאן, יום ההסתדרות העברית, ומי שהיה לימים מזכיר ההסתדרות העברית, הוגה, פובליציסט ועסקן עברי וציוני, שנרפס בהתורן ב"ג תמוז, באותה שנה, שבו התווה את תוכנית הפעולה של ההסתדרות העברית בעשייה העברית, שעיקרה היה החינוך. הוא פירט את הפעולה החינוכית המתוכננת, כדלהלן: תמיכה במוסדות חינוך מעולים קיימים וייסוד מוסדות חינוך חדשים, ובהם: גני-ילדים, בתי-ספר וסיפריות, מוסדות לאומנויות עבריות: זימרה ותיאטרון; וכן השתלמות למבוגרים וייסוד אגודות נוער.⁴

כעבור כמה שבועות חזר ווייטמאן ופירסם סידרת מאמרים בהתורן שבהם שירטט בקווים ברורים יותר את תוכניותיה של ההסתדרות העברית. הוא העלה קווי-ייסוד להקמת מוסדות חינוך מתוקנים על-פי הרוח הלאומית והעברית, והטעים את הצורך בייסוד בית-ספר למורים עברים. ווייטמאן כלל בתוכניותיו גם חינוך מבוגרים באורח שיטתי ומסודר בנושאי התרבות והלשון, וגם הקמת תנועת-נוער עברית. הוא גם צידד בתמיכה במעמדו המיקצועי של המורה העברי, בלא שההסתדרות העברית תיהפך לאגודת מורים מיקצועית ובלא שתסיג גבולן של אגודות המורים הקיימות. ווייטמאן הסביר, כי ההסתדרות העברית תעמוד לימין המורה העברי ותאגדו מבחינה תרבותית עברית בלבד. ואכן, יש לומר, כי המורה העברי והמחנך העברי הרגיש קירבה תרבותית ורוחנית אל התנועה העברית בכל שנות קיומה של ההסתדרות העברית, עד היום, ונמנה בין שורותיה, אם כמנהיג או כמשתתף מן השורה.

לקראת הוועידה הראשונה של התנועה, בתרע"ז, פירסם הסופר, המחנך והמדקדק דניאל פרסקי מאמר, ובו דן בתפקידי ההסתדרות העברית. לדעתו, הפעולה העברית חייבת להיעשות בשלושה תחומים עיקריים: בסיפור, בחינוך ובדיבור עברי. כמי שהיה נאמן לסיסמתו "עבד לעברית אנכי לנצח", פרסקי היה מחסידי הדיבור העברי, והוא החשיב את הדיבור העברי כעניין המרכזי בתחיית הלשון שחייב לעמוד במרכז עיסוקה של ההסתדרות העברית. לדעתו עליה להוציא סיפרי עזר, מילונים קטנים, קיצור כללי הדיקדוק, וקונטרסי שיחות. יש להקים ועדה להתפתחות הדיבור העברי, וועדה זו תדאג לעניינים אלה. פרסקי היה מן הוותיקים באגודת 'אחיעזר', ופעיל בתנועה העברית במשך שנים רבות.

סעיף נוסף בתפקיד ההסתדרות העברית כרוך בחינוך העברי, ואין כוונתו של פרסקי לחינוך יסודי אלא לחינוך מבוגרים. על כן צידד בפתחת שיעורי ערב למבוגרים, הכנת קורסים, ומישלוח מרצים מומחים, חומר וביבליוגראפיה באמצעות ועדה לתרבות.⁵

פרסקי היה מן הפעילים הוותיקים בתרבות העברית עוד לפני היווסד ההסתדרות העברית וכאמור, היה לו עניין מיוחד בדיבור העברי - ויש להדגיש: בהברה האשכנזית - ובחינוך עברי, בעיקר למבוגרים.

עם התכנס הוועידה הראשונה פירסם העברי מאמר מערכת ובו יעץ השבועון שהתנועה החדשה תתרכז בהפצת השפה וסיפורתה ולא תשאף "לכבש את התרבות עברית ואת החנוך העברי". השבועון היה שופר לתנועת המזרחי ודאג לאינטרסים של התנועה. נרמז, כי הקואליציה התרבותית-המיפלגתית שההסתדרות העברית הצליחה להקים תישמר כל עוד לא תיכנס ההסתדרות העברית לתחרות באותם שטחים שבהם עוסקות המיפלגות הלאומיות, כגון החינוך. נושא רגיש זה הסעיר את הרוחות בוועידה.⁶

שאלות החינוך העברי עמדו במרכז הדיונים בוועידה הראשונה של ההסתדרות העברית. בין חמשת הסעיפים שעמדו לטיפול של הוועידה היו שני סעיפים שנגעו ל"שאלות הלשון העברית, הספרות העברית, הדבור העברי והמחשבה העברית ודרכי הפצתם בין השדרות הרחבות של העם היהודי באמריקה", ו"שאלת החנוך העברי בכל מלוא היקפו בעיון ובמעשה".⁷

מראשית דרכה של התנועה התנהל מאבק בקרב מנהיגיה והוגי-הדעות שהיו קשורים בה אם התנועה חייבת לשמש מכשיר ציבורי למאבק למען החינוך העברי השלם, ובאיוז מידה חייבת התנועה העברית ליצור מיסגרת

חינוכית שתקים בתי-ספר עבריים, או שעליה להתרכז ביצירת מיסגרת לתרבות עברית, לסיפרות עברית ולעיתונות. כאמור, הועלה נושא החינוך כבר בוועידה הראשונה של התנועה, והתגלע פולמוס ציבורי חריף בשאלה אם ההסתדרות העברית חייבת להיות מעורבת בחינוך היסודי העברי המשלים. מחנכים עבריים נאמנים טענו שאכן זה ייעודה של ההסתדרות העברית, ואילו מחנכים שפעלו במיסגרת התנועות הדתיות ביהדות אמריקה, כגון 'המזרחי', חששו מהסגת גבול, וטענו שאל להסתדרות העברית לפעול במיסגרת החינוך היסודי העברי, אלא להתמקד בחינוך מבוגרים.

אחד הפעילים במחנה העברי היה י.ו. פרישברג, שניהל בתי-ספר עבריים, פירסם מאמרים בנושאי החינוך, וערך כיתבי-עת פדגוגיים ושבועונים לנוער. כמחנך עברי פעיל היה מודע לבעיות רציניות בחינוך היהודי ועל כן הטיף למעורבות התנועה העברית בשאלת החינוך העברי. הוא הירצה בוועידה על הנושא 'החינוך העברי בתור פרובלימה צבורית' ועורר ויכוח סוער. הצירים שייצגו מיפלגות ציוניות אשר התחילו לטפח בתי-ספר ברוח האידיאולוגיה שלהן חששו מהסגת גבולן והתנגדו באופן נמרץ להצעותיו של פרישברג. הרב מאיר ברלין, מנהיג תנועת 'המזרחי', טען, שעל ההסתדרות העברית רק להתעסק בהפצת הלשון העברית. המנהיג הציוני והעסקן העברי שמריהו לזין טען, כי ההסתדרות העברית חלשה מכדי לכפות אירגונים אחרים לקבל את הוראותיה.

באותה ועידה התגלע פולמוס נוסף בקשר להכנסת העברית אל בתי-הספר הציבוריים. יהודה קויפמאן (לימים: אבן-שמואל, ובעתיד חוקר, מילונאי ומהדיר) הסיט את הדיון בנושא החינוך מבתי-הספר היהודיים אל בתי-הספר הציבוריים, והציע, כי ההסתדרות העברית תשתדל להכניס את לימוד הלשון העברית כמיקצוע חובה לתלמידים יהודיים בבתי-הספר הציבוריים. דוד בן-גוריון, ששהה באותן שנים בארצות-הברית בעיקבות גירושו מארץ-ישראל, והיה ממשתתפי הוועידה כנציג פועלי ציון, תמך בהצעתו של קויפמאן, שההסתדרות העברית תפעל להכנסת העברית לבתי-הספר הציבוריים.

במחלוקת החריפה שהתגלעה בדיון, טענו צירים רבים, שהמציעים לא הכירו את רוח אמריקה ואת עקרון הפרדת הדת מן המדינה ושאיפת המהגרים להיתוך בכור ההיתוך הכללי. שארפשטיין, שהיה מעורב בפולמוס, הסביר, כי ההצעה הייתה מבוססת על מושגים זרים שהתאימו לאירופה ולתפיסת המיעוטים דאז אך לא לאמריקה. לאחר 37 שנה, העיר שארפשטיין על פולמוס הוראת השפה העברית בבתי-הספר הציבוריים, כי צדקו בן-גוריון

ובן-צבי, שאף הוא נכח בוועידה ותמך בהצעה, וכי "הצעתם מתחלת יוצאת אל הפועל - אף אם לא מטעמים". הוא האשים את הנוכחים שהתנגדו להצעה, משום ש"גדול כוח הגלות מכוח החיים והקיום התרבותי"⁸. ובאשר למעורבות ההסתדרות העברית בחינוך היסודי, טענו הצירים העבריים, כי זו שאלה עקרונית, וכי לעברים יש השקפת-עולם משלהם והם חייבים להפיצה ולא יוכלו להסתפק במיפעלי החינוך של המפלגות האחרות.

שאלת החינוך העברי ומעורבותה של ההסתדרות העברית בו לא נפתרה בוועידה זו. ההחלטות שהתקבלו בוועידה התוו את דרכה של התנועה העברית בשלושה צירים מרכזיים של העבודה העברית, והראשון שבהם עסק בענייני חינוך. בסעיף ראשון בסדר ובמעלה דרשה הוועידה להדגיש את חשיבותן של הלשון העברית וסיפרותה בתוכנית הלימודים של מוסדות החינוך הקיימים ולייסד שיעורי-ערב למבוגרים. אין ספק, שהחלטה זו מציינת את מעורבותה של התנועה העברית בענייני החינוך העברי.

בתקנות ההסתדרות העברית שפורסמו בשנה השנייה לקיומה, בתרע"ז-תרע"ח, נדפסו פרטים על מטרתה של התנועה ועל יעדיה, שיש בהם כדי להעיד על תוואי הפעולה שעמד לנגד עיניהם של ראשי התנועה. וכך נכתב: "מטרת ההסתדרות היא תחית השפה והתרבות העברית בין היהודים באמריקה". "האמצעים והעבודות" הם כדלהלן: (א) הפצת הלשון העברית וספרותה, (ב) הפצת הדבור העברי, (ג) החנוך העברי, (ד) השתתפות בחיים הצבוריים. במיסגרת חוברת התקנות הופיע סעיף הדין ב"עבודות ההסתדרות לטובת החנוך העברי", ובו נאמר: "1. (א) ההסתדרות תומכת במוסדות החנוכיים העומדים על היסוד העברי הלאומי. (ב) ההסתדרות מיסדת מוסדות חנוך כמו: גני ילדים, בתי ספר למתחילים, בתי ספר למורים, שיעורי ערב ועוד... (ג) ההסתדרות מיסדת אגודות עבריות מתלמידי בתי הספר ותומכת באלו הקימות. 2. ההסתדרות עורכת תעמולה רחבה בין היהודים לטובת הלמוד של השפה העברית. 3. ההסתדרות משתדלת שלמוד השפה העברית יהיה מוטל בתור חובה על כל ילדי ישראל באמריקה.

"1. (א) האגודות של ההסתדרות דואגות למצב החנוך העברי במקומן ובסביבה. (ב) מעוררות תעמולה בעם לחנוך הבנים והבנות ברוח עברי לאומי שלם. (ג) משתדלות ביסוד ספריות לבני הנעורים, גני ילדים וכדומה..."⁹

פעילות במיסגרת החינוך העברי אל-נכון עמדה בראש מעייניה של התנועה העברית. אך כפי שראינו, מראשית דרכה, היה עליה לתמרן בוהירות ולקבוע את עיסוקיה החינוכיים באופן שלא יתנגשו עם האינטרסים החינוכיים של תנועות פוליטיות ששיתפו עימה פעולה. מסיבה זו הקדישה

ההסתדרות העברית את מאמציה לא בחינוך היסודי אלא בחינוך הגבוה ובהכשרת מורים.

כמובן, היה קיים פער עצום בין ההצהרות החגיגיות וההחלטות ובין המציאות. האמצעים הכספיים של ההסתדרות העברית לא איפשרו לה למלא את כל הצהרותיה בנוגע לתמיכה במוסדות חינוך. המורים והמנהלים עצמם, שהיו חברים בהסתדרות העברית, עבדו כל אחד בתחומו להחזרת התרבות העברית בבתי-הספר שבהם פעלו. רק בסוף שנות השלושים, הקימו בוגרי הנוער העברי בית-ספר יומי לדוגמה על שם ביאליק בברוקלין, והייתה זו למעשה הפעם הראשונה שההסתדרות העברית הייתה מעורבת בחינוך היסודי, אם נתעלם ממיפועלי תרבות בין התלמידים, כגון מיפעל החודש העברי.

בתרע"ח התקיימה הוועידה השנייה של ההסתדרות העברית ובה נתקבלו החלטות חשובות בענייני חינוך. בראש ובראשונה הוחלט לייסד בית-מידרש למורים, בית-ספר למופת, שיעורי-ערב למבוגרים, ולארגן את הסטודנטים העבריים באוניברסיטאות. רוב ההחלטות נשארו על-גבי הנייר ולא בוצעו אלא כעבור כמה שנים...

עם פרוס שנת הלימודים בסתיו תרע"ח פירסם קלמן ווייטמאן בהתורן מאמר בשם "עבודת החנוך של ההסתדרות העברית" ובו קריאה לעיסוק אינטנסיבי בחינוך עברי. בעיקר הדגיש את שאיפתו להקים בית-מידרש למורים ברוח התנועה העברית, מיפעל שנחשב בעיניו כ"המוסד הלאומי היותר חשוב". ווייטמאן צפה, שמוסד זה יהיה "מוסד לחוכמת ישראל, למדע ולספרות עברית", "מוסד שהוא כולו עברי-לאומי."¹⁰

בתר"ף התכנסה הוועידה השלישית ולאחריה פירסם המשורר והחוקר שמעון גינצבורג מאמר בהמקלט, הירחון העברי שבא בעיקבות התורן, אף הוא בעריכת י.ד. ברקוביץ, בחתימת שמעון ליפניצקי, ובו טען, שההסתדרות העברית חייבת להקים מיפעלים של ממש ושהראשון במעלה הוא העיסוק בחינוך העברי והקמת בית-מידרש למורים כמכון תרבותי ליהדות הלאומית באמריקה, מיפעל שבו עתיד המחבר להיות פעיל.¹¹

הרעיון להקים בית-מידרש למורים ניסר באוויר באותו קיץ. בתמוז התפרסם מאמר של אחת, ברתה גולדמאן, אף הוא בהתורן, ובו היא הציעה לא להסתפק בבית-מידרש למורים, אלא להקים אוניברסיטה עברית באמריקה.¹²

בית-מידרש למורים: וכך, לאחר פעילות ענפה מאחורי הקלעים, יסדה ההסתדרות העברית, בראשית תרפ"א, את אחד המיפעלים החשובים של

התנועה העברית: בית-מידרש למורים בשם 'תרבות'. בכוונתם הייתה לא רק להכשיר מורים אלא גם לבנות בית-מידרש גבוה להשכלה עברית. ואכן, שם המוסד ביטא שאיפה זו: 'תרבות' בית מדרש לחנוך מורים ולהשכלה גבוהה. הם קבעו את היעד של המוסד: "להניח בזה את היסוד לאוניברסיטה עממית עברית באמריקה.¹³ בתחילה התקיימו שתי כיתות ובהן כ-54 תלמידים, אשר למדו חמישה ימים בשבוע, שלוש שעות בכל יום. המוסד הצליח לגייס כוחות הוראה מיקצועיים, וביניהם פרופיסורים וסופרים, שלימדו מיקצועות כתנ"ך, תלמוד, אגדה, סיפרות ימי-הביניים, סיפרות חדשה, לשון עברית, דיקדוק, כתיבת ארץ ישראל ועוד. בשנה השנייה לא נפתח המוסד בראשית שנת הלימודים אלא בחודש שבט בגלל בעיות תקציביות. בשנתו השלישית פתחו כמעין אוניברסיטה עממית עברית ובה הירצו טובי המלומדים העברים, וביניהם פרופ' ישראל דוידזון, חוקר שירת ימי-הביניים ולימים בעל אוצר השירה והפיוט, מרדכי קפלן, הוגה-הדעות ומקים התנועה הריקונסטרוציונית ביהדות אמריקה, לוי גינצבורג, חוקר התלמוד ובעל אגדות היהודים, הפילוסוף דוד ניימארק, והחוקר, הפובליציסט והעסקן הציוני נחום סלושץ, ועוד. מידת העניין שהייתה לציבור באוניברסיטה העממית הזאת תיגלה מן העובדה שפתחו סניף לאוניברסיטה העממית בברוקלין, ואף שם הירצו הפרופ' ניימארק, הד"ר שמעון גינצבורג, ד"ר שמעון ברנשטיין, חוקר סיפרות ימי-הביניים, והסופר והעסקן העברי ראובן בריינין. היו שנים שמיספר הסטודנטים במוסד נע בין 40 ל-60. ובתרפ"ב נרשמו למעלה מ-100 תלמידים לקורס קיץ.

במשך השנים סיימו את המוסד כ-200 בוגרים שעברו לפעילות חינוכית ברחבי ארצות הברית.¹⁴ המוסד התקיים כשבע שנים, עד שנת תרפ"ז, ונסגר ונפתח לסירוגין. במשך השנים עמדו בראשו מחנכים וסופרים וביניהם ש.ב. מקסימון, שמעון גינצבורג, העסקן הציוני ומנהיג תנועת העבודה, חיים גרינברג, והנהלה בראשות שמעון הלקין, המשורר וחוקר הסיפרות העברית, ודניאל פרסקי. לתנועה חסרו המשאבים הכספיים שנדרשו לכלכל מוסד חינוכי מעין זה וכל שנותיו היו שנות מאבק על קיומו. מוסדות אחרים להכשרת מורים, שהיו קשורים במיסגרת התנועות הדתיות באמריקה, הצליחו יותר, והחזיקו מעמד שנים רבות אחר כך.

פעילות נוער: כחלק מפעילות החינוך, התחילו להקים אגודות סטודנטים עבריות במיכללות. בסיטי קולג' למשל נוסדה אגודת סטודנטים עברית שנשיאה היה שמעון הלקין וסגנו אברהם רגלסון, לימים משורר עברי. מיספר החברים נע בין 35 ל-40. בעיתונות התפרסמו הצעות ודרישות להקמת נוער

עברי ונוער עברי צעיר. בתרפ"ד הייתה בסיטי קולג' קבוצה קבועה שהתכנסה להרצאות בסיפרות עברית ולהרצאות על התלמוד של 'רב צעיר', חיים טשרנוביץ, חוקר התלמוד והעסקן הציוני-עברי. בשנת תרפ"ה נערכו פגישות סטודנטים ב'תרבות' וביהרצליה, בסיטי קולג', ובבית-המידרש למורים של ישיבת רבי יצחק אלחנן.

בתרפ"ב, בוועידה הארצית הרביעית, עשה קלמן ווייטמאן חשבון נפש נוקב על חמש שנות פעילות, וציין, כי הייתה שאיפה חובקת כול לתקן את כל יהדות אמריקה, ולכבוש את כל החינוך העברי. עתה הגיע למסקנה כאובה, ש"אין הסתדרות עברית יכולה ליסד מוסדות, כי כחנו דל וקטן ועלינו להתחשב רק ביכולת ובאפשרות".¹⁵ בדיוני הוועידה התגבשה ההחלטה לצמצם את פעילות ההסתדרות העברית המחודשת לתמיכה בבית-המידרש למורים 'תרבות' ובהדואר, היומון העברי שהחל בהופעתו הסדירה בניו-יורק ב-1 בנובמבר 1921 (תרפ"א), ושהפך לשבועון ב-7 ביולי 1922. הייתה התנגדות לתמיכה רק ב'תרבות' ועל כן נתקבלה החלטה לסייע למוסדות נוספים להכשרת מורים. עניין זה היה יותר פוליטי מאשר מעשי, מכיוון שההסתדרות העברית התקשתה לעזור אפילו למוסד אחד.

במשך השנים הללו התקיימה מערכת של חינוך מבוגרים ברמות שונות. הוראת עברית למבוגרים היא תופעה מאוחרת יותר, כיוון שרוב החברים שנספחו לתנועה העברית היו דוברי עברית.

היו אומנם הצעות להקים תנועת חינוך ותרבות עברית כדוגמת 'תרבות' באירופה. אולם ההנהגה העברית באמריקה, במשך שבעים וחמש שנות קיום התנועה, לא אימצה לעצמה את המודל האירופי על אף הדרישות שהובעו בציבור, ושאלו הובעו על ידי אנשי מפתח, כדניאל פרסקי, וולתו.

הסיבה לכך הייתה, שמתחילתו היה החינוך העברי באמריקה מאורגן על-פי בתי-הכנסת למיניהם ופרוש על-פני כל היבשת. מנהיגי התנועה העברית היו מודעים למיגבלותיהם הכספיות והאירגוניות, ולא ניסו לאמץ שיטה או מערכת, שמלכתחילה לא הייתה יכולה להצליח משום היקפה. כל ניסיון לפלוש למערכת החינוך הקיים הייתה מקוממת את התנועות הדתיות הלאומיות או את התנועות המיפלגתיות ומעוררת אותן להתנגד לפעילות של ההסתדרות העברית.

כאמור, כבר בוועידה העברית הראשונה נתגלע ויכוח בנושא זה, ואנשי המיזרחי ואחרים עמדו על כך, שההסתדרות העברית לא תתערב במערכת החינוך היהודי. גם כאשר ניסתה ההסתדרות העברית לכבוש לה מקום בתחום בתי-המידרש למורים, היו מן המחנכים שדרשו ממנה שלא להקצות

משאבים לבית-המידרש 'תרבות' מייסודה בלבד, אלא לתמוך גם בבית-המידרש למורות מזרם המיזרחי. אכן, בראשית דרכה הקימה ההסתדרות העברית בית-מידרש למורים שנקרא בשם 'תרבות'. אך יותר משהצביע השם על הקירבה בין מערכת החינוך 'תרבות' באירופה ובין ההסתדרות העברית באמריקה, הוא העיד על ההבדל ביניהן.

ההסתדרות העברית מעולם לא הייתה מערכת חינוכית, כ'תרבות', אלא מערכת סיפרותית-תרבותית. משאביה הכספיים והמירציים הופנו בכיוון יצירת מרכז סיפרותי-תרבותי.

אך כפי שהזכרתי לעיל, בשנות ה-40 אימצה ההסתדרות העברית בית-ספר לדוגמה, את בית הספר על שם ביאליק, שנוהל במשך שנים רבות על ידי חיים אברמוביץ, מבוגרי הנוער העברי. המוסד עדיין עומד על תילו לתפארה, כסמל למה שההסתדרות העברית לא עשתה ולא התיימרה לעשות, וכנראה לא הייתה יכולה לעשות...

הערות,

1. התורן, ג', י"ד, א' סיוון, תרע"ו, 14-15.
2. "יסוד הסתדרות עברית", התורן, ג', גל' י"ד, א' סיוון, תרע"ו, 14-15.
3. ווייטמאן מסר, כעבור שלוש שנה, שהושמטו שמותיהן של שלוש [צ"ל: ארבע] אגודות מן ההודעה, והן: אגודת המורים, הסתדרות המורים, עבריה, ואגודת החינוך [יבראשית", הדואר, ט"ז שבט, תש"ז, 259].
4. התורן, גל' כ', י"ג תמוז, תרע"ז, 13.
5. התורן, ג', י' שבט, תרע"ז, 3-6.
6. העברי, ו', י"ז שבט, תרע"ז, 1-2.
7. התורן, מ"ד, י"ח טבת, תרע"ו, 14; נוסח דומה נדפס בהעברי, ז', גל' ב', י"ח טבת, תרע"ז, 13.
8. ארבעים שנה באמריקה, תל-אביב, תשט"ז, 188.
9. תקנות ההסתדרות העברית באמריקה, ניו-יורק, תרע"ז-תרע"ח, 7 עמ'.
10. התורן, ה', כ"א, א' אלול, תרע"ח, 2-4; כ"ג, ט"ו אלול, תרע"ח 3-5.
11. שמעון ליפניצקי, "ההסתדרות העברית", מקלט, כרך ד', תמוז-אלול, תר"ף, 147-151.
12. "אוניברסיטה עברית באמריקה", התורן, ז', ט"ז, ט"ז תמוז, תר"ף, 7-8.
13. תרבות (ניו-יורק, תרפ"א).
14. דניאל פרסקי, "שפה לנאמנים", הדואר, שנה ל"ג, כ"א, כ"א אדר ב', תשי"ד, 338.
15. הדואר, י' אדר, תרפ"ב.